

**OILAVIY ZO‘RAVONLIKNING PSIXOLOGIK ILDIZLARI
VA ICHKI ISHLAR ORGANLARI TOMONIDAN ULARNI
BARVAQT PROFILAKTIKA QILISH MEXANIZMLARI**

Nishonboyev Sherbek Oybek o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs kursanti

Toshkent. sh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20722956>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada oilaviy zo‘ravonlik (ab'yuz) fenomenining psixologik sabablari, tajovuzkor va qurbon shaxsining psixologik portreti hamda ularning xulq-atvor motivlari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Muammoni o‘rganishda asosan qonunchilik normalariga emas, balki shaxs psixologiyasiga oid fundamental ilmiy adabiyotlarga tayangan holda, "zo‘ravonlik halqasi" va "o‘rganilgan ojizlik" sindromlarining mexanizmlari ochib berilgan. Oilaviy zo‘ravonlikni barvaqt aniqlash va profilaktika qilishda Ispaniya (VioGén tizimi), AQSh (Dulut modeli) va Buyuk Britaniyaning (Kler qonuni) ilg‘or tajribalari qiyosiy o‘rganilib, O‘zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlari faoliyatini takomillashtirish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oilaviy zo‘ravonlik, ab'yuzer, o‘rganilgan ojizlik, zo‘ravonlik halqasi, psixologik profilaktika, himoya orderi, VioGén tizimi, xorij tajribasi.

Аннотация: В данной научной статье теоретически анализируются психологические причины феномена домашнего насилия (абыюза), психологический портрет агрессора и жертвы, а также мотивы их поведения. При изучении проблемы, опираясь в основном не на законодательные нормы, а на фундаментальную научную литературу по психологии личности, раскрыты механизмы синдромов «цикла насилия» и «выученной беспомощности». Изучен передовой опыт Испании (система VioGén), США (Дулутская модель) и Великобритании (Закон Клэр) в раннем выявлении и профилактике домашнего

Contact: 99 826 99 56

насилия, разработаны конкретные научно-практические предложения по совершенствованию деятельности органов внутренних дел Республики Узбекистан.

Ключевые слова: домашнее насилие, абьюзер, выученная беспомощность, цикл насилия, психологическая профилактика, охранный ордер, система VioGén, зарубежный опыт.

Abstract: This scientific article theoretically analyzes the psychological causes of the phenomenon of domestic violence (abuse), the psychological portrait of the aggressor and the victim, and the motives of their behavior. In studying the problem, relying mainly on fundamental scientific literature on personality psychology rather than legislative norms, the mechanisms of the "cycle of violence" and "learned helplessness" syndromes are revealed. The advanced experience of Spain (VioGén system), the USA (Duluth model), and the UK (Clare's Law) in the early detection and prevention of domestic violence was comparatively studied, and specific scientific and practical proposals were developed for improving the activities of the internal affairs bodies of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: domestic violence, abuser, learned helplessness, cycle of violence, psychological prevention, protection order, VioGén system, foreign experience.

Jamiyat taraqqiyoti va inson huquqlari sohasidagi islohotlarga qaramay, oilaviy zoʻravonlik butun dunyoda eng yashirin (latent) va murakkab ijtimoiy xavflardan biri boʻlib qolmoqda. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar amaliyotida ushbu jinoyatga koʻpincha faqat huquqiy oqibat (tan jarohati yetkazish, haqorat) nuqtai nazaridan yondashiladi. Biroq ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, oilaviy zoʻravonlik – bu oʻz-oʻzidan paydo boʻladigan huquqbuzarlik emas, balki shaxslararo munosabatlardagi chuqur psixologik patologiyaning natijasidir.

Jinoyatlarning ushbu toifasini samarali profilaktika qilish uchun ichki ishlar organlari (IIO) profilaktika inspektorlari va xotin-qizlar masalalari boʻyicha inspektorlar

zoʻravon va qurbonning ichki ruhiy olamini, ularning xatti-harakatlarini boshqaruvchi motivlarni ilmiy-psixologik jihatdan toʻgʻri baholay olishlari zarur.

Oilaviy zoʻravonlikni tergov va profilaktika qilishda asosan ilmiy-psixologik adabiyotlarga tayanadigan boʻlsak, vaziyat quyidagi ikkita fundamental nazariya orqali izohlanadi:

- **"Zoʻravonlik halqasi" (Cycle of Abuse) nazariyasi:** Amerikalik psixolog Lenor Uoker (Lenore Walker) tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariyaga koʻra, ab'yuzerning (zoʻravonning) harakati uch bosqichda aylanadi: 1) Keskinlikning oshishi (arzimas narsalardan asabiylashish); 2) Zoʻravonlik akti (jismoniy yoki ruhiy portlash); 3) "Asal oyi" bosqichi (uzr soʻrash, sovgʻalar berish va qayta takrorlanmasligiga va'da berish). Qurbon koʻpincha uchinchi bosqichga aldanib, IIOga yozgan arizasini qaytarib oladi, biroq halqa tez orada yana takrorlanadi.

- **"Oʻrganilgan ojizlik" (Learned Helplessness) sindromi:** Psixolog Martin Seligman tomonidan asoslangan ushbu konsepsiya nega ayollar yillar davomida zoʻravon er bilan yashashda davom etishini tushuntiradi. Doimiy ruhiy va jismoniy bosim ostida qurbon oʻz vaziyatini oʻzgartirish mumkin emasligiga ishonib qoladi. Unda iroda susayadi va zoʻravonga nisbatan tobelik (Stokgolm sindromi elementlari) shakllanadi.

Zoʻravon shaxsning (ab'yuzer) psixologik portreti koʻpincha narsisizm, past oʻzini oʻzi baholash (buni boshqalarni tahqirlash orqali kompensatsiya qilish) va oʻta kuchli nazorat ehtiyoji bilan xarakterlanadi. Ular zoʻravonlikni oʻzlarining xatosi emas, balki "qurbonning ularni majbur qilgani" bilan oqlaydilar (viktimbleyming).

Rivojlangan davlatlar oilaviy zoʻravonlik profilaktikasida sof huquqiy jazolashdan koʻra, psixologik va raqamli monitoring vositalariga tayanadilar:

- **Ispaniya (VioGén tizimi):** Ispaniya politsiyasida oilaviy zoʻravonlik qurbonlarini himoya qilish uchun sun'iy intellektga asoslangan "VioGén" algoritmi ishlaydi. Qurbon politsiyaga kelganda, xodim maxsus soʻrovnoma orqali zoʻravonning

psixologik holatini baholaydi. Tizim avtomatik ravishda xavf darajasini (past, o'rta, yuqori, ekstremal) belgilaydi. Agar xavf "ekstremal" bo'lsa, politsiya sudyaning qarorini kutmasdan qurbonni maxsus yashirin boshpanaga ko'chiradi.

- **Amerika Qo'shma Shtatlari (Dulut modeli):** AQShning ko'plab shtatlarida qo'llaniladigan "Duluth Model" asosan zo'ravonning psixologiyasini o'zgartirishga qaratilgan. Sudya zo'ravonga qamoq yoki jarima o'rniga majburiy ravishda uzoq muddatli "Zo'ravonlar uchun psixologik korreksiya dasturi"ni (Batterer Intervention Program) o'tashni tayinlaydi. Dastur doirasida ab'yuzer o'zining nazorat va hokimiyatga intilish hissiyotlarini jilovlashni o'rganadi.

- **Buyuk Britaniya (Kler Qonuni - Clare's Law):** 2014-yilda qabul qilingan ushbu qonun "So'rash huquqi"ni (Right to Ask) beradi. Unga ko'ra, har qanday shaxs (yoki uning qarindoshi) o'zining yangi turmush o'rtog'i yoki hamkori o'tmishda oilaviy zo'ravonlikka aralashgan-aralashmaganligini politsiyadan so'rab olish huquqiga ega. Bu psixologik xavfni barvaqt aniqlashning samarali usulidir.

Mamlakatimizda oilaviy zo'ravonlikning barvaqt profilaktikasini tubdan takomillashtirish va IIOning xotin-qizlar bilan ishlashdagi yondashuvini ilmiylashtirish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, Xalqaro VioGén tizimi tajribasidan kelib chiqib, IIO xotin-qizlar masalalari bo'yicha inspektorlari uchun "Oilaviy zo'ravonlik xavfini psixologik baholash algoritmi"ni ishlab chiqish va raqamlashtirish. Himoya orderi berish jarayonini shunchaki huquqiy hujjat rasmiylashtirish emas, balki zo'ravonning retsdiv xavfini balli tizimda baholash orqali amalga oshirish zarur.

Ikkinchidan, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi va Jinoyat kodekslariga kiritilgan tazyiq va zo'ravonlik moddalarining sanksiyasiga qamoq va jarimadan tashqari "**G'azabni boshqarish va psixologik korreksiya dasturlaridan majburiy o'tish**" chorasini qo'shish. Zo'ravonning fikrlash doirasi o'zgarmas ekan, u jarimani to'lab kelib, uyda qurbonga nisbatan yana tajovuz qilishda davom etadi.

Uchinchidan, Lenor Uokerning "zoʻravonlik halqasi" nazariyasiga tayanib, himoya orderi doirasida jabrlanuvchi ayol bilan ishlash muddatini uzaytirish va ularga albatta kasbiy-psixologik yordam koʻrsatish. Qurbon oʻz arizasini ixtiyoriy ravishda qaytarib olgan taqdirda ham, isbot tahlillari uning "oʻrganilgan ojizlik" holatida emasligini tasdiqlamaguncha, profilaktik nazoratni toʻxtatmaslik amaliyotini joriy etish.

Xulosa oʻrinda shuni taʼkidlash kerakki, oilaviy zoʻravonlik — bu oilaning ichki siri emas, balki jamiyatning salomatligiga putur yetkazuvchi huquqiy-psixologik pandemiyadir. Profilaktika organlari bu muammoni hal etishda zoʻravonlikning tashqi koʻrinishi bilan emas, uning ichki psixologik ildizlari bilan ishlashga oʻtishlari tizimning chinakam samaradorligini taʼminlaydi.

REFERENCES

1. Oʻzbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zoʻravonlikdan himoya qilish toʻgʻrisida"gi Qonuni. 02.09.2019 yildagi OʻRQ-561-son.
2. Xudoyberdiyev A.A. "Maʼmuriy ishlarni yuritish kafolatlari va huquqni qoʻllash amaliyoti". Oʻquv qoʻllanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2024.
3. Shoumarov Gʻ.B. "Oila psixologiyasi". Darslik. – Toshkent: "Sharq", 2010.
4. Walker, L. E. "The Battered Woman Syndrome". Springer Publishing Company, 4th Edition, 2016.
5. Seligman, M. E. P. "Learned Helplessness: A Theory for the Age of Personal Control". Oxford University Press, 1993.
6. Pence, E., & Paymar, M. "Education Groups for Men Who Batter: The Duluth Model". Springer, 1993.
7. López-Ossorio, J. J., et al. "VioGén System: A comprehensive algorithmic model for risk assessment in intimate partner violence in Spain". Psychosocial Intervention, 2020.

